

INGLIZ TILI DARSLARIDA “READING LITERACY” TUSHUNCHASINING MAZMUNI VA TARKIBIY KOMPONENTLARI

Jo‘raboyeva Turg‘unoy Ikromjon qizi

Namangan davlat universiteti 2- bosqich tayanch-doktoranti

juraboyevaturgunoy@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tili darslarida reading literacy tushunchasining mazmuni hamda uning tarkibiy komponentlari konseptual jihatdan aniqlashtiriladi. Tadqiqotning maqsadi reading literacy ni an’anaviy “matnni o‘qish” ko‘nikmasi doirasidan kengroq, ya’ni ma’no qurish, tanqidiy baholash va kommunikativ vazifalarni bajarish bilan bog‘liq savodxonlik sifatida talqin etish hamda o‘qitish uchun amaliy model taklif etishdan iborat. Metodologiya sifatida terminologik tahlil, konseptual sintez, xalqaro baholash dasturlari mezonlari bilan qiyosiy tahlil va o‘quv dasturlari mazmunini hujjatli tahlil usullari qo‘llanildi. Ilmiy yangilik reading literacy ning kognitiv, lingvistik, strategik, sotsiomadaniy va raqamli o‘qish komponentlarini integrativ tizim sifatida asoslash, shuningdek, ingliz tili darslari uchun indikatorlar va o‘qitish traektoriyasini belgilashdadir. Natijalar o‘qituvchi amaliyoti uchun baholash mezonlarini aniqlashtirish va topshiriqlar dizaynini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: reading literacy; o‘qish savodxonligi; ma’no qurish; o‘qish strategiyalari; tanqidiy o‘qish; sotsiomadaniy kompetensiya; raqamli o‘qish

СОДЕРЖАНИЕ И СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ КОНЦЕПЦИИ «ГРАМОТНОСТИ ЧТЕНИЯ» НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье концептуально уточняется содержание понятия reading literacy в уроках английского языка и раскрываются его структурные компоненты. Цель исследования заключается в интерпретации reading literacy как более широкого явления по сравнению с традиционным «умением читать», включающего конструирование смысла, критическую оценку и выполнение коммуникативных задач, а также в предложении прикладной модели обучения. Методологическая база включает терминологический анализ, концептуальный синтез, сравнительный анализ с рамками международных оценочных программ и документальный анализ содержания учебных программ. Научная новизна состоит в обосновании reading literacy как интегративной системы когнитивных, лингвистических, стратегических, социокультурных и цифровых компонентов чтения, а также в определении индикаторов и траектории формирования в курсах английского языка. Полученные положения ориентируют практику учителя на уточнение критериев оценивания и совершенствование дизайна заданий.

Ключевые слова: reading literacy; читательская грамотность; конструирование смысла; стратегии чтения; критическое чтение; социокультурная компетенция; цифровое чтение

CONTENT AND STRUCTURAL COMPONENTS OF THE CONCEPT OF “READING LITERACY” IN ENGLISH LESSONS

Abstract. *This article conceptually clarifies the meaning of reading literacy in English language lessons and specifies its structural components. The study aims to interpret reading literacy beyond traditional “reading skills”, framing it as an integrated literacy that involves meaning construction, critical evaluation, and performing communicative tasks, and to propose a practical instructional model. Methodologically, the research employs terminological analysis, conceptual synthesis, comparative analysis aligned with international assessment frameworks, and documentary analysis of curriculum content. The novelty lies in substantiating reading literacy as an integrative system of cognitive, linguistic, strategic, sociocultural, and digital reading components, and in defining measurable indicators and a developmental trajectory applicable to classroom instruction. The findings support teachers in refining assessment criteria and improving task design for developing learners’ reading literacy in English.*

Keywords: *reading literacy; reading literacy competence; meaning making; reading strategies; critical reading; sociocultural competence; digital reading*

KIRISH

Ingliz tili ta’limida o’qish ko’nikmasi ko’p yillar davomida grammatika va leksikani mustahkamlovchi yordamchi kanal sifatida, ya’ni matndan ma’lumot “olish” yoki tarjima qilish amaliyoti doirasida talqin qilinib keldi. Biroq zamonaviy ta’limda o’qish jarayoni shaxsning bilimni mustaqil egallashi, axborotni tanlash va tekshirish, turli janrlar va platformalarda muloqot vazifalarini bajarishi bilan bevosita bog’lanmoqda. Shu sababli reading literacy tushunchasi ingliz tili darslarida faqat texnik dekodlash yoki “o’qib tushunish” darajasi bilan cheklanmaydi; u o’quvchining matn asosida ma’no qurishi, muallif pozitsiyasini anglab, dalillarni baholashi hamda o’qish natijasini amaliy vazifaga aylantirishi bilan tavsiflanadi. Xalqaro baholash yondashuvlari o’qish savodxonligini funksional va transfer qilinadigan kompetensiya sifatida ko’rib, uni turli kontekstlarda qo’llashni markazga qo’yadi; bu esa ingliz tili darslarida o’qish topshiriqlari mazmuni, darajalari va baholash mezonlarini qayta ko’rib chiqishni talab etadi [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ilmiy adabiyotlarda reading literacy ning komponent tarkibi borasida turli model va ta’riflar uchraydi: ayrim yondashuvlar kognitiv jarayonlar va metakognitiv nazoratni ustun qo’ysa, boshqalari diskurs va sotsiomadaniy kontekstning belgilovchi rolini ta’kidlaydi. Metodika doirasida esa o’qish strategiyalarini o’rgatish, janrga yo’naltirilgan o’qish hamda topshiriqqa asoslangan o’qish integratsiyasi

muhim yo'nalish sifatida baholanadi [2]. Shu bilan birga, amaliyotda "reading literacy" atamasi ko'pincha "reading comprehension" bilan sinonimlashtirilib, uning baholash indikatorlari torayib ketadi; natijada tanqidiy o'qish, intertekstual bog'lanishlar, manba ishonchliligini tekshirish va raqamli matnlar bilan ishlash kabi komponentlar tizimli ravishda e'tibordan chetda qoladi. Milliy metodik tajribada ham ingliz tili darslarida o'qish bo'yicha topshiriqlar ko'pincha matn mazmunini qayta aytish yoki savol-javob bilan cheklanib, o'qishning strategik va funksional natijadorligini to'liq ochib bermaydi [3].

Ushbu tadqiqot muammosi shundan iboratki, ingliz tili darslarida reading literacy ni mazmunan to'liq tushuntiradigan va komponentlararo aloqalarni ko'rsatadigan integrativ konseptual asos yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Natijada o'qituvchi o'quv natijalarini rejalashtirishda, topshiriq dizaynida va baholashda bir xil talqinlarga tayana olmaydi, o'quvchi esa o'qishni real kommunikativ vazifalarga ko'chirishda qiyinchilikka duch keladi. Tadqiqotning maqsadi ingliz tili darslari uchun reading literacy tushunchasining konseptual mazmunini aniqlashtirish, uning tarkibiy komponentlarini integrativ model sifatida asoslash va amaliy indikatorlar tizimini taklif etishdir. Vazifalar quyidagilardan iborat: birinchidan, reading literacy ning terminologik chegaralarini o'qishga oid yaqin tushunchalardan ajratish; ikkinchidan, komponentlar tarkibini kognitiv, lingvistik va sotsiomadaniy omillar birligida tavsiflash; uchinchidan, komponentlar asosida dars jarayoniga mos baholash indikatorlarini umumlashtirish; to'rtinchidan, o'qish topshiriqlarining darajalanishini reading literacy rivojlanish traektoriyasi bilan bog'lash. Ilmiy yangilik reading literacy ni o'qish tezligi yoki matnni "tushunish" bilan cheklamagan holda, o'qish mahsulini kommunikativ va akademik vazifaga aylantirishni ta'minlaydigan ko'p komponentli tizim sifatida asoslashdadir.

Amaliy ahamiyat esa o'qituvchiga topshiriqlarni dizayn qilish, differensial baholash mezonlarini tanlash va o'quvchining mustaqil o'qish faoliyatini yo'lga qo'yish uchun metodik tayanch berishidadir [4].

Tadqiqot nazariy yo'nalishda olib borildi va bir nechta o'zaro bog'liq usullar majmuasiga tayandi. Birinchi bosqichda terminologik tahlil orqali reading literacy, reading comprehension, functional literacy, academic literacy kabi tushunchalar

semantik maydoni aniqlashtirildi; bunda atamalarning metodik adabiyotlarda qo'llanishi, maqsadli natijalari va baholash obyektlari qiyoslandi. Ikkinchi bosqichda konseptual sintez qo'llanib, turli nazariy manbalardagi komponentlar birlashtirildi va ularning ierarxik hamda funksional bog'lanishi modelga keltirildi. Uchinchi bosqichda qiyosiy tahlil o'tkazilib, o'qish savodxonligi bo'yicha xalqaro baholash ramkalari va kompetensiya yondashuvlarida taklif etilgan indikatorlar ingliz tili darslarida qo'llanadigan o'quv maqsadlari bilan moslashtirildi [1]. To'rtinchi bosqichda hujjatli tahlil usuli asosida amaldagi o'quv dasturlari va darsliklarda o'qish bo'yicha topshiriqlar turlari, ularning kognitiv talabi hamda strategik yo'naltirilganligi ko'rib chiqildi. Metodologik tanlovning ilmiy asosiligi shundaki, reading literacy ko'p qatlamli kompetensiya bo'lib, uni faqat psixolingvistik yoki faqat metodik mezon bilan cheklab bo'lmaydi; demak, integrativ tahlil komponentlararo munosabatlarni ko'rsatish imkonini beradi. Tahlil jarayonida zamonaviy o'qish nazariyalarida keng qo'llanadigan strategiyalar tasnifi va o'qishning interaktiv modeli kabi yondashuvlar metodik "ko'prik" vazifasini bajardi [2].

NATIJALAR

Terminologik tahlil natijasida reading literacy tushunchasi ingliz tili darslarida uch darajali mazmunga ega ekani aniqlashtirildi. Birinchi daraja dekodlash va lingvistik tushunish bilan bog'liq bo'lib, unda grafema-fonema mosligi, so'z boyligi, grammatik signallarni tanish, referensiya va bog'lovchi vositalarni ajratish kabilar asosiy o'rinda turadi. Ikkinchi daraja matnni kognitiv qayta ishlash va ma'no qurishni qamrab oladi: asosiy g'oyani ajratish, inferensiya qilish, sabab-oqibat munosabatlarini tiklash, muallif niyatini rekonstruksiya qilish, matn tuzilmasini kuzatish va konspektlash shu qatlamga kiradi. Uchinchi daraja funksional va tanqidiy qo'llashni ifodalaydi: matndagi da'volarni dalillar bilan solishtirish, ishonchlilikni tekshirish, turli manbalarni integratsiya qilish, o'qish natijasida qaror qabul qilish yoki mahsulot yaratish, shuningdek, o'qish orqali muloqot vazifasini bajarish.

Konseptual sintez asosida reading literacy ning besh tarkibiy komponenti ajratildi. Birinchi komponent kognitiv komponent bo'lib, u diqqatni boshqarish,

ishchi xotira resurslari, inferensiya, umumlashtirish, monitoring va tuzatish kabi jarayonlarni qamrab oladi. Ikkinchi komponent lingvistik komponent bo'lib, leksik-semantik bilim, grammatik sezgirlik, diskurs markerlarini anglash, kollokatsion kompetensiya va janrga xos til birliklarini tanish indikatorlari bilan tavsiflanadi. Uchinchi komponent strategik va metakognitiv komponent bo'lib, o'qishdan oldingi maqsad qo'yish, taxmin qilish, skimming va scanning, qayta o'qish, savol berish, izohli belgilash, kontekstdan ma'no topish, manbani tanlash va o'qish tezligini moslashtirish kabi tartibga soluvchi harakatlarni birlashtiradi. To'rtinchi komponent sotsiomadaniy va pragmatik komponent bo'lib, unda auditoriya va vaziyatni hisobga olish, muallif pozitsiyasini kontekstda talqin qilish, madaniy realiyalarni tanish, implitsit ma'nolarni ajratish hamda etik me'yorlar va akademik halollik talablari bilan mos o'qish xulqi nazarda tutiladi. Beshinchi komponent raqamli o'qish komponenti bo'lib, giperhavolali matn navigatsiyasi, multimodal axborotni o'qish, qidiruv so'rovini tuzish, manbalar ishonchliligini tekshirish va axborot ortiqligi sharoitida seleksiya qilish indikatorlarini qamrab oladi.

Ushbu komponentlar asosida ingliz tili darslari uchun baholash indikatorlari tizimi umumlashtirildi: matndan literal ma'lumotni topish; matn bo'laklari o'rtasida mantiqiy bog'lanish qurish; muallif da'vosini dalil bilan ajratish; janr va maqsadga mos o'qish strategiyasini tanlash; bir nechta manbani integratsiya qilib xulosa chiqarish; raqamli manbada ishonchlik mezonlari asosida tanlash; o'qish natijasini yozma yoki og'zaki kommunikativ mahsulotga aylantirish. Natijalar, shuningdek, reading literacy rivojlanishi uchun o'qish topshiriqlarini murakkablik bo'yicha darajalash zarurligini ko'rsatdi: avval lingvistik tayanchni mustahkamlash, keyin strategik o'qishni avtomatlashtirish, so'ng tanqidiy va integrativ o'qishga o'tish.

MUHOKAMA

Olingan natijalar reading literacy ni ko'p komponentli tizim sifatida talqin qiluvchi yondashuvlar bilan mos keladi, ayniqsa o'qishni ma'no qurish va baholash faoliyati sifatida ko'ruvchi xalqaro konsepsiyalar bilan uyg'unlik kuzatildi [1]. Shu bilan birga, ingliz tili darslari kontekstida lingvistik komponentning ulushi nisbatan yuqori bo'lishi tabiiy ekani aniqlandi, chunki chet tilda o'qishda til resurslari yetishmasligi strategik va tanqidiy jarayonlarning ishga tushishini sekinlashtirishi

mumkin. Bu holat reading literacy ni “umumiy savodxonlik” doirasida emas, balki til o‘rganish bosqichlari bilan muvofiqlashtirilgan didaktik traektoriya sifatida rejalashtirishni taqozo etadi. Natijalarda ajratilgan strategik va metakognitiv komponent metodik adabiyotlarda o‘qish strategiyalarini bevosita o‘rgatish samaradorligini ta’kidlovchi qarashlarni kuchaytiradi; ammo bu o‘rgatish strategiyalarni nomlash bilan cheklanmay, ularni vazifaga mos tanlash, qo‘llash va refleksiya qilishni o‘z ichiga olishi kerak [2]. Sotsiomadaniy komponentning kiritilishi esa o‘qishni “madaniy kodlarni o‘qish” sifatida talqin etuvchi yondashuvlar bilan izohlanadi va ingliz tili darslarida autentik matnlar bilan ishlash, pragmatik ma’nolarni ajratish hamda turli nuqtai nazarlarni solishtirishni metodik jihatdan asoslaydi [4]. Raqamli o‘qish komponenti esa hozirgi ta’lim muhitida o‘quvchining asosiy o‘qish tajribasi ko‘pincha ekran orqali shakllanishi bilan bog‘liq; shuning uchun ishonchlilikni tekshirish, manbalarni solishtirish va multimodal signallarni talqin qilish reading literacy ning ajralmas qismiga aylanadi [5].

Amaliy jihatdan taklif etilgan model o‘qituvchiga o‘qish topshiriqlarini uch turdagi natijaga yo‘naltirish imkonini beradi: til birliklarini anglash va mustahkamlash; matn asosida kognitiv operatsiyalarni bajarish; o‘qish natijasini kommunikativ vazifa bilan yakunlash. Masalan, bir matn doirasida literal savollar bilan birga muallifning dalil keltirish usulini aniqlash, manbalar orasidagi qarama-qarshilikni topish, o‘qilgan ma’lumot asosida qisqa tavsiya yoki pozitsion izoh yozish kabi vazifalar reading literacy ning turli komponentlarini bir vaqtda ishga tushiradi. Baholashda esa faqat “to‘g‘ri javob”ni emas, strategiya tanlovi, dalilga tayangan izoh, manba ishonchliligini asoslash kabi ko‘rsatkichlarni ham inobatga olish mumkin. Shuningdek, model differensial ta’lim uchun qulay: til darajasi past o‘quvchilar uchun lingvistik va strategik tayanch kuchaytiriladi, yuqori darajadagi o‘quvchilar uchun esa tanqidiy va integrativ o‘qish vazifalari kengaytiriladi.

Tadqiqot cheklovi shundaki, u konseptual-nazariy xarakterga ega bo‘lib, taklif etilgan indikatorlar tizimi keng ko‘lamli empirik sinovdan o‘tkazilmagan. Kelgusida sinf sharoitida eksperimental o‘qitish, topshiriqlar murakkabligi va o‘qish natijadorligi o‘rtasidagi bog‘lanishni statistik tahlil qilish, shuningdek, raqamli

o'qish sharoitida o'quvchilarning navigatsiya strategiyalarini kuzatish kabi yo'nalishlar modelning amaliy ishonchligini kuchaytirishi mumkin [6].

XULOSA

Tadqiqot ingliz tili darslarida reading literacy tushunchasini tor doiradagi o'qib tushunish ko'nikmasidan farqli ravishda, ma'no qurish, tanqidiy baholash va kommunikativ qo'llashni ta'minlaydigan integrativ savodxonlik sifatida asoslashga imkon berdi. Konseptual tahlil natijasida reading literacy ning kognitiv, lingvistik, strategik va metakognitiv, sotsiomadaniy va pragmatik hamda raqamli o'qish komponentlaridan iborat tizimli modeli taklif etildi. Ushbu model o'qish topshiriqlarini darajalash, o'quv natijalarini aniq indikatorlar orqali belgilash va baholash mezonlarini kengaytirish uchun metodik tayanch bo'la oladi. Natijalar o'qituvchi amaliyotida matn bilan ishlashni faqat mazmuni qayta aytish darajasida emas, balki dalilga tayangan izohlash, manbalarni solishtirish, strategiyani ongli tanlash va o'qish mahsulini kommunikativ vazifaga aylantirish orqali tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati.

- 1) OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Paris, OECD Publishing, 2019. 352 p.
- 2) Grabe W., Stoller F. L. Teaching and Researching Reading. London, Routledge, 2011. 328 p.
- 3) Jalolov J. J. Chet tili o'qitish metodikasi. Toshkent, O'qituvchi, 2012. 336 b.
- 4) Brown H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. New York, Pearson Education, 2007. 410 p.
- 5) Солсо Р. К. Когнитивная психология. Санкт-Петербург, Питер, 2006. 592 с.
- 6) Nunan D. Task-Based Language Teaching. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 200 p.